

Een papyrusvondst in de pers

Verschenen in *Interpretatie* 8,5 (juli 2000), 24-25

Riemer Roukema

7 januari 2000: het dagblad *Trouw* meldt op de voorpagina dat er een oeroud, ja zelfs het oudst bestaande fragment uit Paulus' brief aan de Hebreëen is ontdekt. De Griek Amphilopoulos Papatomas had in Wenen een papyrus opgespoord die gedateerd moest worden tussen de eerste en zesde eeuw en die in 1883 op een markt in Cairo was aangekocht. Tot nu toe waren de oudste bekende teksten van de brief aan de Hebreëen van de negende en tiende eeuw. Aldus *Trouw*. Een foto van de papyrusnipper verluchtigt het sensationele nieuws.

De redactie van de pagina's 'religie en filosofie', gepasseerd in deze berichtgeving, is minder enthousiast en belt naar de Theologische Universiteit Kampen om te vragen hoe het nu zit. Niet gek voor Kampen, dat na de mislukte fusiebesprekingen met de Vrije Universiteit ook bij *Trouw* kennelijk weer op de kaart staat. Schrijver dezes geeft enig relativerend commentaar; de redacteur van *Trouw* had zelf al bedacht dat Hebreëen niet door Paulus is geschreven. Enige dagen later gaat ook professor P.W. van der Horst in een ingezonden brief op dezelfde kwestie in; hij vond natuurlijk dat *Trouw* naar Utrecht had moeten bellen¹. Begrijpelijk, want - wat de redactie van *Trouw* niet wist - hij was betrokken bij het tijdschrift waarin het fragment zou worden gepubliceerd.

Papyri van de brief aan de Hebreëen

Het eerste nummer van dat tijdschrift, *Journal of Greco-Roman Christianity and Judaism*, geeft de relevante informatie². De bewuste onderzoeker, wiens naam luidt *Amphilochios Papatomas*, heeft ontdekt dat het in Wenen aanwezige papyrusfragment Vindobonensis Graeca 42417 aan voor- en achterzijde enkele woorden en letters uit Hebreëen 2,9-11 en 3,3-6 bevat. Het fragment meet 3,3 bij 5,2 cm; Papatomas heeft berekend dat de oorspronkelijke codex 18 bij 28 cm moet hebben gemeten. Op grond van het lettertype dateert hij de papyrus, in weerwil van het bericht in *Trouw*, in de zesde of zevende eeuw. Dit betekent dat dit fragment allerminst het oudst bestaande getuigenis van de brief aan de Hebreëen is; er zijn uit de eerste zes eeuwen van de jaartelling verscheidene andere handschriften bekend die gedeelten van deze brief bevatten. Het oudst bekende handschrift van Hebreëen is de Chester Beatty Papyrus 2 ofwel P⁴⁶, die dateert van omstreeks 200. Een iets minder oud handschrift, dat Hebreëen 2,14-5,5 bevat, is Papyrus Oxyrhynchus 657 ofwel P¹³, uit de derde of vierde eeuw. Tot zover niets nieuws dus.

De tekst van de papyrus

Aan de woorden en letters die op de Vindobonensis Graeca 42417 bewaard zijn gebleven, kan op zichzelf genomen geen coherente betekenis worden ontleend. Daarvoor vormen zij te zeer twee brokstukken, die alleen zijn te begrijpen voor wie de tekst van Hebreëen 2 en 3 al kent. Het is dus op zichzelf al een prestatie om in die letters de context te herkennen. Van de twee fragmenten geef ik hier een vertaling waarin ik de woordvolgorde van het Grieks soms handhaaf, ook al kom ik daarmee een enkele keer in strijd met die van het Nederlands. Wat moet

¹*Trouw* van 8 en 13 januari 2000.

²*JGRChJ* 1 (2000), 18-24, uitgegeven door Sheffield Academic Press (<http://www.jgrchj.com/>).

worden aangevuld staat tussen vierkante haken; de vertaling van de overgeleverde letters is vet gedrukt.

Aan de voorzijde staat (Hebreeën 2,9-11):

[hem die een korte tijd beneden de engelen is gesteld]
[zien wij,] **Jezus, vanwege** [het lijden van de dood]
[met heerlijkheid en ee]r **gekr**[oond - opdat hij door]
[Gods genade voor ie]**der sm**[aakte de dood].
[Want het paste he]**m, om wie a**[lles en door wie]
[alles bestaat, vele zo]**nen tot heer**]lijkheid brengend,]
[de leidsman van hun] **redding** [door lijden]
[te volmaken. Hij] **immers** [...

Aan de achterzijde staat (Hebreeën 3,3-6):

[Want hij is zoveel groter heerlijkheid dan Mozes]
[waardig gekeurd, naarmate de bouwer meer]
[eer heeft dan he]**t hui**[s.]
[Want elk hu]**is wordt geb**[ouwd door]
[iemand, maar Go]**d is de bo**[uwer van alles. En]
[Mozes was wel] **getrouw in** [heel zijn huis als]
[een dienaar tot **ge]tuigenis v**[an wat gesproken zou worden,]
[maar Christus al]**s zoon over** [zijn huis.]
[Diens huis zij]**n wij** [...

Het belang van deze ontdekking

Wanneer een nieuw handschrift van een reeds bekende tekst aan het licht komt, is het altijd interessant te zien in hoeverre de nieuwe tekstgetuige met de reeds bekende handschriften overeenkomt of ervan afwijkt. Ten aanzien van dit fragment is er één detail dat voor de tekst-critiek van belang is. In de bekende handschriften van Hebreeën staat in 3,4 *ho de panta kataskeusas theos*, hetgeen ik hierboven heb vertaald als: 'maar God is de bouwer van alles'. De meerderheidstekst en enkele andere getuigen voegen voor *panta* het lidwoord *ta* in, hetgeen nog duidelijker wijst op al het geschapene. In het nu gepubliceerde fragment is echter voor *kata* een sigma te lezen, hetgeen afwijkt van de gangbare tekstvorm. Papatomas veronderstelt dat in het handschrift heeft gestaan: *ho de theos kataskeusas (ta) panta* (alleen de vetgedrukte letters zijn op de papyrus te lezen). Dit zou neerkomen op een verandering van de woordvolgorde, die kan zijn voortgekomen uit een vergissing van de afschrijver of van zijn voorbeeld. Deze lezing is echter niet duidelijk betuigd maar moet worden verondersteld.

Ten slotte wil ik ingaan op de vraag hoe bijzonder deze vondst is. Af en toe komen er bij opgravingen of in de grote bibliotheken nieuwe tekstgetuigen van het Nieuwe Testament aan het licht. In de vaktijdschriften worden deze vervolgens uitgegeven en besproken. Om een indruk te geven met welke regelmaat zulke vondsten worden gedaan, verwijs ik naar de zesentwintigste druk van Nestle-Alands *Novum Testamentum Graece*, in 1979 uitgegeven door Kurt en Barbara Aland, Matthew Black en anderen. De nummering van de papyri loopt tot P⁹² (p. 684-689). In de zevenentwintigste druk van 1993 loopt de nummering tot P⁹⁸: tussen 1979 en 1993 zijn er dus zes papyri bijgekomen die de uitgevers belangrijk genoeg vonden om in het

tekstkritisch apparaat te worden opgenomen³. De omvang van deze zes papyri is betrekkelijk gering en behelst steeds enkele verzen of fragmenten daarvan. Het aantal majuskelhandschriften dat aan de zeventwintigste druk is toegevoegd in vergelijking met de zesentwintigste bedraagt vijftien; de meeste daarvan zijn afkomstig uit het Catharina-klooster op de Sinaï. Het is bekend dat in de bibliotheken van kloosters, musea en universiteiten nog tienduizenden reeds gecatalogiseerde handschriften liggen te wachten op iemand die ze wil bestuderen en eventueel uitgeven.

Ongetwijfeld zal daarom het aantal papyri en majuskels in de achtentwintigste druk van Nestle-Alands Griekse Nieuwe Testament weer in aantal toenemen. Of de Vindobonensis Graeca 42417 daar bij zal horen, betwijfel ik echter, aangezien de enige afwijking van de gangbare tekstvorm moet worden verondersteld en niet duidelijk is betuigd.

Dr. R. Roukema is universitair docent Nieuwe Testament aan de Theologische Universiteit Kampen

³Zie ook K. & B. Aland, *Der Text des Neuen Testaments. Einführung in die wissenschaftlichen Ausgaben und in Methoden wie Praxis der modernen Textkritik*, Stuttgart 1989², 321.